

Andreas Künzli

Enciklopedie tra planlingva Svislando

Interesaj ligoj inter svisaj esperantistoj kaj Germanio

Probable la plurkultura kaj multlingva karakteroj de Svislando, la svisa sento por malplimulto, la malfermiteco kaj pionira sinteno de multaj poliglotaj svisoj helpis, kial sennombraj homoj en tiu alpa respubliko, sed moderna industria ŝtato en la koro de Eŭropo sentis sin altirita de la lingva demando, kial ili lernas multajn etnolingvojn kaj kial ili lasis sin fascini ankaŭ de la okupiĝo pri neŭtralaj universalaj lingvoj (internaciaj planlingvoj).

Svislando kiel centro de pluraj planlingvaj movadoj

Kiel la 1129-paĝa Svisa Enciklopedio Planlingva, verkita de la svisa interlingvisto Andreas Künzli kaj aperinta en 2006 en eldono de Svisa Esperanto-Societo (SES) kaj Centro de dokumentado kaj studo pri la lingvo internacia (CDELI)*, celas montri, Svislando ludis centran rolon en la historio de pluraj internaciaj movadoj planlingvaj. Svislando do longe estis la lulilo de la:

- internacia movado Volapük
- internacia Esperanto-movado (UEA en Ĝenevo, revuo Esperanto)
- internacia Ido-movado
- internacia Occidental-Interlingue-movado
- internacia Interlingua-movado

Aliaj efemeraj planlingvoj

En la kazo de la nomitaj planlingvaj projektoj eblas konstati, ke ili sukcesis

transformi sian teorian sistemon en vivantan praktikan aplikon kun internacia signifo, dum lingvoprojektoj kiel Tersboca (1912), Parlamento (1918), Espido (1923), Ablemonde (1932), Fituso (1935), Soma (1938), Neolatino (1947) k.a. restis neefektiveblaj kaj pro tio efemeraj, ĉar ili ne sukcesis trovi adeptaron. Do la historio de la svisa planlingva movado havas tri-partan strukturon: a) Esperanto kiel plej grava kaj plej longdaŭra planlingvo kun movado, b) Volapük, Ido, Occidental-Interlingue kaj Interlingua kiel planlingvoj kun movadoj, kiuj estis iom gravaj, sed praktikataj nur dum pli malpli longa kaj limigita periodo kaj kiuj intertempe malaperis, kaj c) efemeraj lingvoprojektoj, kiuj restis teoriaj proponoj sen adeptaro. Samtempe estas interese konstati, ke aliaj pli malpli si-

Volapük-memortabulo en Litzelstetten-Konstanz.

gnifaj planlingvoj kiel ekzemple Idiom Neutral (1893-1902), Latino sine flexione (1903), Novial (1928) aŭ Basic

English (1937) ne estis praktikataj en Svislando.

Kompare kun Occidental kaj Interlingua, kiuj estis aŭ fariĝis esence lingvistikaj movadoj, la sola 'popola'

Memortabulo pri la restadejo de L.L. Zamenhof en Ĝenevo en 1905.

movado kun realaj sociaj funkcioj do restis la Esperanto-movado, iomete tio validis ankaŭ por la idista movado, kiu en Svislando praktike finiĝis kaj kiu internacie fariĝis efemera. La genia lingva konstruo kaj la ideologia fono de Esperanto kaŭzis ĝian nepridisputeblan venkon super la aliaj planlingvaj sistemoj, kiuj nuntempe staras ekster ĉia diskuto kaj kiuj havas sole sciencsporan valoron. La Esperanto-movado diferenciĝas desde la aliaj planlingvaj movadoj ankaŭ en tio, ke ĝi portas en si la t.n. 'internan ideon', kiu siaflanke estas bazita sur la zamenhova 'homarantismo', kiun la aliaj planlingvaj movadoj ne konas.

Zamenhof kaj Svislando

L.L. Zamenhof aparte ŝatis Svislandon kiel “plej neŭtralan landon de Eŭropo” kaj pritaksis ĝin taŭga por la efektivigo de “neŭtrale homa” Esperanto-mondkongreso, kiel ĝi efektive

Ludoviko kaj filo Adam Zamenhof en Berno en 1913.

okazis en 1906 en Ĝenevo kaj poste okazos ankoraŭ kvinfoje en Svislando. Samtempe la kreinto de Esperanto, kiu mem plurfoje vizitis Svislandon, esperis, ke ĉi tiu landeto sen nacia lingvo iam fariĝos la natura centro de la esperantismo. La starigo de UEA en Ĝenevo en 1908 sendube konformis al tiu deziro. La konata nobelpremiito pri kemio de 1909, Wilhelm Ostwald el Leipzig, kiu inkliniĝis al Ido, proponis en 1910 en sia publika prelego en Bazelo, ke Svislando instalu “lingvan oficejon” por la promociado de neŭtrala mondlingvo.

Pri la disvastiĝo de planlingvoj en Svislando

La diversaj planlingvoj disvastiĝis varie laŭ regionoj: Dum Volapük trovis la plimulton de siaj adeptoj en germanlingva orienta Svislando, la Esperantomovado ekprosperis en la romanda parto, precipe Ĝenevo, Vaŭdo, Neŭŝatelo, antaŭ ol ĝi atingis ankaŭ Alemanion. Svisa Esperanto-Societo (SES) fondiĝis en 1903 en Rolle (Vaŭdo) kiel dua landa asocio post la franca.

Demografie, en preskaŭ ĉiuj pli dense loĝataj regionoj kaj kantonj vivis

kaj vivas adeptoj de Esperanto, kompare fortaj ĉeloj ĉiam ekzistis en Berno kaj Neuchâtel kaj daŭre ekzistas en la urboj Ĝenevo, Laŭzano, Bazelo, Zuriko, Lucerno, Wil/SG. La Esperantogrupoj formiĝis unuavice en urboj aŭ urbetoj, dum en la kamparo ekzistas maksimume unuopuloj neorganizitaj. La planlingva movadeto preskaŭ mankas en konservativaj kaj iom izolitaj regionoj (ekzemple Centra Svislando,

Esperanto-vendejo en Ĝenevo en 1906.

Valezo). Pli frue ekzistis Esperantogrupoj ankaŭ en malpli grandaj urboj kiel Morges, Vevey, Thun, Bellinzona, Locarno, Chur, Herisau, Burgdorf k.a. Nuntempe tio ne plu estas la kazo, kaj la Esperantogrupoj en la supre nomitaj grandurboj estas tre malfortaj, parte vegetantaj aŭ eĉ elmortontaj, se refreŝiĝo

Kongreskarto.

ne okazos. Svisa Esperanto-Societo havas nuntempe ĉirkaŭ 160 membrojn.

Socidemografia bunteco

El socidemografia vidpunkto la aĉptaro de la neŭtralaj universalaj lingvoj formiĝas el plej diversaj profesioj

(relative multaj instruistoj, fervojistoj, kelkaj kuracistoj, malpli da komercistoj kaj laboristoj), tavoloj (precipe mezklasuloj kaj homoj kleraj kun pli alta profesia eduko kaj kun kulturaj intereso), seksoj (viroj kaj virinoj estas pli malpli ekvilibre reprezentataj, ekzistas pluraj esperantistaj geedzoj kaj familioj). Aktivado ofte okazas en la loka grupo, kie oni establas rilatojn profundajn kaj daŭrajn. El tiu bunteco montrita evidentas, ke ekestis pluraj fakaj organizoj, aŭ speco de submovadetoj: ekzemple instruistoj (EES, KCE, ILEI-sekcio), fervojistoj (SAEF); religiemuloj (kristanoj kun KELI- kaj IKUE-sekcioj, bahaanoj), laboristoj, blinduloj k.a. Esperantisto povas aparteni al diversaj submovadetoj samtempe. La Esperantomovado posedas membrojn, kiuj agadas ankaŭ en movadoj ideologie kvazaŭ iom ‘parencaj’ aŭ almenaŭ ‘najbaraj’. Inter tiuj troviĝis – kaj en unuopaj kazoj daŭre troviĝas

Oficejo de UEA.

- ekzemple la naturamikoj, fervojistoj, laboristoj, religiemuloj ĉiuspecaj, do kristanoj, bahaanoj, kvakeroj, ateistoj, spiritualistoj, bontemplanoj, civilservistoj, framasonoj, vegetaranoj, kontraŭalkoholistoj, pacaktivuloj kaj kontraŭmilitistoj, politikemuloj diversaj, filozofoj, socialistoj, komunistoj kaj kontraŭ-komunistoj, blinduloj, lingvistoj, literaturistoj, ĵurnalistoj, instruistoj-pedagogoj, didaktikistoj, etnistoj, kooperativanoj, sindikatistoj, mondfederalistoj kaj mondcivitanoj, sed ankaŭ komercistoj, skoltoj, biciklistoj, naturistoj, radioamatoroj, filantropoj k.a. La interkontaktoj de la esperantistoj kun anoj de parte samcelaj idealismaj kaj filantropiaj movadoj, kaj inverse, ne malofte kaŭzis utilajn sinergiojn.

Naville, Hodler, Privat kaj kompanio

Gravaj svisaj pioniroj de la Esperanto-movado, kiuj estas konataj ankaŭ eksterlande, ĉar ili posedas internacian signifon, nomiĝas René de Saussure (1872-1943), Hector Hodler (1887-1920) kaj Edmond Privat (1889-1962). Ĉi tiuj tri intime kunlaborantaj aktivuloj estis rekte ligitaj kun la fondo de Universala Esperanto-Asocio en 1908 en Ĝenevo. Tial tiuj personecoj restas eternaj legendoj por la esperantistaro.

Kelkaj aliaj signifaj personecoj de la publika vivo ja esprimis sian principan simpatian aŭ eĉ vigle apogis Esperanton, ĉu morale, ĉu finance, ĉu alimaniere: ekzemple Ernest Naville (filozofo), Auguste Forel (psikiatro, pacaktivulo), Pierre Bovet (pedagogo, ankaŭ lia filo Daniel), Emil Frey (politikisto), Arnold Bohren (politikisto), Eugène Failletaz (komercisto), Jacques Mühlethaler, Pierre Cérésolle, Edouard Claparède, Marc Rohrbach (pacaktivuloj), Marguerite Bossardet (pedagogino) k.a., por nomi nur kelkajn elstarajn svisajn nomojn. Oni ne forgesu ankaŭ la vicon de konataj svisaj lingvistoj, kiuj interesiĝis pri la planlingva demando: Ferdinand de Saussure, Eduard Schwyzer, Eduard Debrunner, Otto Funke k.a. Sole Gonzague de Reynold (1880-1970), konservativa intelektulo el Friburgo, kadre de Ligo de Nacioj publike malrekomendis Esperanton, kiun li malŝategis kaj nomis „barbara”.

Ses Universalaj Kongresoj

En Svislando estis organizitaj entute ses Universalaj Kongresoj: en 1906 kaj en 1925 en Ĝenevo, en 1913, 1939 kaj 1947 en Berno kaj en 1979 en Lucerno. Ankaŭ aliaj planlingvaj movadoj okazigis siajn kongresojn, ekzemple la idistoj kunvenis en 1939 en St. Gallen, kaj la internaciaj Interlingua-kongresoj disvolviĝis en Basel en 1957 kaj 1971. Internacia renkontiĝo de la adeptoj de Occidental okazis en 1958 en St. Gallen kaj Romanshorn. La unua Vola-pük-mondkongreso okazis en 1884 en Friedrichshafen sur la germana bordo de la Konstanca Lago.

Klopodoj de instituciigo

Estis faritaj pluraj provoj kaj klopodoj, ke la planlingvoj instituciigu kaj estu oficiale agnoskitaj de ŝtataj instancoj. En la kazo de Esperanto oni povas registri tian klopodon ekzemple dum la 1920aj jaroj, kiam kadre de Ligo de Nacioj estis provite, per rezolucia projekto (Privat, Bovet k.a.), rekomendi al la membro-ŝtatoj de la Ligo la enkondukon de Esperanto en iliajn lernejojn. La celaro kaj agado de CDELI, KCE/IFA en la 60-80aj jaroj, efektivitaj precipe de idealismaj romandaj pedagogoj, kiuj dediĉis sian vivon al Esperanto kaj al la studo de planlingvoj, eble signifis dume la kulminon de tiuj strebadoj. Ĝis kiu grado tiuj klopodoj estis/as longdaŭre sukcesaj – tio estas alia demando.

Krizaj simptomoj

Koncerne la svisan Esperanto-movadon mem estas konstateble, ke post

Jean Borel.

la fonda kaj pionira periodo, kiu daŭris ekde la komenco de la 20a jarcento ĝis la dua mondmilito, kaj post la stabiliga kaj kreska periodo post 1945 la kulmino de la svisa Esperanto-movado estis atingita fine de la 1980aj jaroj. Ĝia sekva ekzistokrizo koincidas kun la falo de la muro en orienta Eŭropo, la enkonduko de nova politika kaj ekonomia ordo en tiun mondonparton kaj la venko de la angla lingvo en politiko, komerco, scienco ktp. Komence de la 1990aj jaroj gravaj pilieroj de la Esperanto-movado en Svislando ekkrisis (ekzemple Kultura Centro Esperantista) aŭ eĉ forfalis (ekzemple Gastejo Edmond Privat kaj la Esperanto-elsendoj de Svisa Radio Internacia), kaj malaperis pluraj fakaj kaj lokaj Esperanto-asocioj, kiuj antaŭ

kelkaj jardekoj estis signifaj kaj prosperaj (ekzemple la Esperanto-asocioj de la tiĉinanoj, katolikoj kaj fervojistoj); tial oni estas devigata esprimi sian zorgon pri la estonteco de la Esperanto-movado. Aliflanke aliaj formoj kaj novaj rimedoj kiel ekzemple la mondvasta interreto, ebliganta rapidan interkorespondadon kaj senperan alireblon al informoj (kiuj estas utilaj, se ili estas aktualaj kaj korektaj), malfermas novajn perspektivojn. Oni troviĝas en historie grava transira tempo, de kiu ankaŭ la Esperanto-movado ne povas resti netuŝita.

Nerimarkite de la ekstera publiko

La historio de la neŭtralaj universalaj lingvoj en Svislando disvolviĝis grandparte nerimarkite de la ekstera publiko, kiu ne havis/as spertojn kun Esperanto aŭ alia planlingvo, malfacile imagante pri kio temas. Ĉar la antaŭjuĝoj estas tro fortaj, sekve aperas skeptiko kaj kontraŭstaro. Ĉi tiu ekstera publiko do ne hezitas nomi la esperantistojn utopistoj, stranguloj, sektemuloj, frenezuloj k.s. La svisa gazetaro abunde konsideris kaj atentis la temon de la neŭtrala universala lingvo, praktikante ian atendo-sintenon rilate la enkondukon de tia lingvo, kiu finfine ne okazis. Observblas granda abismo unuflanke inter la optimismo de planlingvaj adeptoj mem, kiuj diversrimede klopodis vekti publikan atenton kaj varbi por Esperanto pere de la gazetaro, kaj aliflanke la skeptiko kaj pesimismo ekzemple de ĵurnalistoj, neadeptoj, malsimpatiantoj aŭ kontraŭuloj, kiuj konservis siajn tradiciajn antaŭjuĝojn aŭ eĉ sian rifuzan sintenon vidalvide de la ekzisto aŭ adopto de neŭtrala universala lingvo.

Interesaj ligoj inter svisaj esperantistoj kaj Germanio

En la Svisa Enciklopedio Planlingva estas montrataj pluraj interesaj ekzemploj de rilatoj kun Germanio, kiuj koncernas ĉefe la germanan devenon de kelkaj gravaj protagonistoj aŭ ilian agadon en Svislando. Nu pri la germana, fakte sudbadena deveno de Johann Martin Schleyer (1831-1912), inven-

tinto de Volapük, oni ne devas aparte atentigi, chu ne. Lia agado en Litzelstetten-Konstanz estas sufiĉe bone konata kaj esplorata. Ankaŭ informataj estas la germanaj esperantistoj pri la fratoj Jean kaj Jules Borel, kiuj estis svisdevenaj (el la neŭŝatela kantono) kaj kiuj esence kontribuis al la starigo de la berlina kaj germana Esperanto-

Bazela esperantistino Erna Döring.

movadoj. En la Enciklopedio de Esperanto (1933) Jean Borel estas eĉ nomita la «kreinto de Esperanto-movado en Germanujo». Kiel konate la du fratoj agadis en sia legendeca firmao Müller & Borel GmbH en Berlino, kadre de kiu estis produktitaj diversaj Esperanto-lernolibroj en grandega kvanto. Post la bombado de Berlino, en kiu pereis ankaŭ ilia fabriko, la fratoj fuĝis de tiu terura sortobato kaj revenis al Svislando, kie ili mortis, Jean en 1946, Jules unu jaron poste. La fama svisa psikiatro Auguste Forel (1848-1931), kiu studis medicinon en Zuriko, laboris kiel asistanto en Munkeno kaj edziĝis kun germanino. La plej maljuna esperantisto iam vivinta en Svislando nomiĝis Friedrich Bierhoff (1886-1988). Li devenis el Vestfalia kaj laboris kiel fervojisto ĉe la Prusa Fervojo en Rejnlando, poste en la stacidomo de Leipzig, antaŭ ol translokiĝi al Konstanco en suda Badenokaj en 1957 al Svislando.

Apenaŭ konata esperantisto, pri kiu indas raportoj kaj pri kiu mi sukcesis trovi biografiajn notojn tra liaj posteuloj, nomiĝis Wilhelm Haase. Ĉi tiu germandevena samideano, kiu naskiĝis en 1885 en Dürren-Selchow ĉe Zehden/Oder, laboris kiel drogisto en Breslau, Berlin kaj Duisburg. Poste li kunfondis la Esperanto-grupojn en Burgdorf/BE (1909), Olten/SO (1914) kaj Chur/GR (1931), kie li forpasis en 1969. En Emental li konatiĝis kun sia onta edzino

Clara Meister, kiu same estis esperantistino.

La familio de Jeanne Schmutz (1895-1982) devenis el germana Vestfalia, kie ŝia patrino rilatis kun la grupo ĉirkaŭ la fama socialdemokrato August Bebel (1840-1913). Sekve al la kontraŭ-socialdemokrata leĝo de imperiestro Vilhelmo de la 21a de oktobro 1878, la patro devis forlasi Vestfalion kaj

Glumarko de la 4a UK en Berno (1913).

ekloĝis en Montreux/VD, kie li malfermis horloĝan kaj juvelan vendejon. De 1925 Jeanne Schmutz loĝis kun sia edzo Hermann (1896-1993) en Allschwil/BL.

Naskita en Bazelo en 1920, la konata bazela esperantistino kaj iama TANEF-aktivulino Erna Döring, kiu havis germanan patron, translokiĝis en 1921 kun sia familio al Dresdeno. Tie ŝia svisa patrino fariĝis esperantistino. En 1929 la familio Döring revenis al Svislando. Alia svisa esperantisto Walter Giannini (1914-2003), kiu eble iom forgesiĝis de la postaj generacioj, studis en Majenco muzikon kaj en 1931 aliĝis al la alternativa ĝardenkonstrua kolonio Schurrenhof en Donzdorf en Virtembergo. Pro kritika artikolo en svisa gazeto kontraŭ la hitlera reĝimo li estis kondamnita al malliberejo, sed dank' al sia duobla ŝtataneco povis en 1934 translokiĝi al Svislando. Dum la unua mondmilito la bazela kuracisto Alfred Bader (1889-1968) dejoris en la militaj lazaretoj de Germanio kaj poste laboris kiel okulkuracisto en Svislando. Post sia porinstruista lernejo en Porrentruy (1927-31) Marcel Erbetta (1911-1996), la inventinto de la lernejoj Granoj en Vento, laboris unue en Lippe-Detmold (Germanio, 1931) kaj en Orienta Prusujo (1932), kie li fakiĝis pri

germana lingvo. La svisa ĵurnalistino Heidi Baur-Sallenbach (1916-2006), la edzino de la konata svisa esperantisto Arthur Baur, doktoriĝis en 1941 per disertacio pri George Sand kaj la germana emancipiĝa romano.

Laŭ la versmetro de la germana originalo Wilhelm Tell de Schiller estis esperantigita de Ludwig Emil Meier (+1919), germana Esperanto-pioniro kaj eksa volapukisto el Munkeno kaj Nurenbergo. Svisaj rakontoj nomiĝis la kajero 7/8 en la serio Internacia Librotrezoro, eldonita de Germana Esperanto-Librejo en 1913 en Leipzig (Germanio).

Uhlmann kaj Unger

Du aliaj interesaj svisaj personecoj, kiuj estas menciindaj lige kun Germanio, estas Friedrich (Fritz) Uhlmann kaj Hans-Joachim Unger. La medicinisto Uhlmann (1881-1938) studrestadis i.a. en Halle kaj poste laboris kiel kuracisto en Schussenried, Virtembergo. En 1912 li fariĝis framasono en la loĝio Karl zu den drei Ulmen en Ulm. Unger (1894-1984), kiu naskiĝis en Brunsviko, estis ĵurnalistino kun doktora titolo kaj redaktoro de turismaj periodaĵoj en la germana lingvo kaj de

Ĵurnalistino Hans-Joachim Unger.

samspecaj revuoj en Esperanto. La fontoj (vd. Ulrich Lins, La danĝera lingvo) rakontas pri iu incidento kun Reinhard Heydrich, la ĉefo de la nacisocialisma polico kaj gvidanto de SS, kies suspekto kontraŭ Esperanto kiel eltrovaĵo de judo Unger persone spertis kiam li rolis en Berlino kiel kunlaboranto de la gazetara agentejo Associated Press. Nome post esperantista renkontiĝo en berlina kafejo Unger estis vokita al la oficejo de Gestapo, kie Heydrich persone kulpigis lin organizi „internacian

reton“ kontraŭ la Tria Regno helpe de la esperantistoj. Similajn riproĉojn Un-ger poste aŭdis de Rudolf Hess, la lasta anstataŭanto de Adolf Hitler, kiu ŝajne revis pri iu simpligita germana lingvo, altrudenda al la tuteŭropa ŝtata federacio sub nacistisocialisma hegemonio. Nelonge post tiuj okazaĵoj eksplodis la dua mondmilito.

Esperantisto-framasono
Friedrich Uhlmann.

La belgdevena esperantisto Hector Boffejon (1901-1983) pasigis kvar jarojn en diversaj naziaj koncentrejoj (Mauthausen, Dachau), antaŭ ol li translokiĝis al Svislando. Ankaŭ la italdevena ĝeneva esperantisto Furio Gabbrielli (*1927) en 1944-45 restadis kun sia patro en la koncentrejo de Dachau kaj en Kahla. Post la dua mondmilito la romanda esperantisto Jules Gilliard (1901-1962) organizis kun la zurika samideano Fritz Liechti kaj pastoro Edouard Waldvogel la helpagadon favore al la malsataj germanoj.

Jakob, Stettler, Kreuz

Hans Jakob (1891-1967) estis grava Esperanto-aktivulo de germana deveno (Mannheim, Heidelberg) kaj kun internacia signifo, kiu laboris dum duonjarcento por UEA en Ĝenevo kaj aktivis sur pluraj aliaj kampoj. En 1912 Jakob venis al Ĝenevo propradire kun la celo praktiki la francan lingvon. Ekde 1913 Hector Hodler engaĝis lin kiel oficiston en la Centra Oficejo de UEA en Ĝenevo. Ankaŭ lia UEA-kolego Eduard Stettler (1880-1940) iam vizitis la universitaton en Heidelberg. La iama direktoro de la Centra Oficejo en Ĝenevo kaj ĝenerala sekretario de Internacia Centra Komitato, Robert

Kreuz (1894-1936), devenis el Germanio (li naskiĝis en Majenco).

Germandevena estas ankaŭ la esperantisto Rudi Hauger (*1930), diplomita kemiisto (universitato de Saarbrücken), kiu fariĝis konata al la internacia publiko precipe kiel scienca preleganto dum la kongresaj universitatoj. Li loĝas apud Zuriko.

Lingvistoj Schwyzer, Debrunner kaj Mangold

Du svisaj lingvosciencistoj, kiuj iom okupiĝis pri la internacilingva ideo kaj fervore esprimis pri ĝi, kaj kiuj estis profesie firme ligitaj kun Germanio,

Lingvisto Eduard Debrunner.

nomiĝis Eduard Schwyzer (1874-1943) kaj Albert Debrunner (1884-1958). Studinte hindeŭropan lingvosciencon kaj grekan lingvon en Zürich kaj Leipzig, en postaj jaroj la sekvaj sciencaj meritoj de Schwyzer kondukis lin en 1926 al la universitato de Bonn kaj en 1932 al lia katedro pri hindeŭropa lingvokomparo en Berlino. Schwyzer fariĝis membro de la Prusa Akademio de Sciencoj kaj mortis en Berlino. Post periodo kiel eksterordinara profesoro en la universitato de Greifswald (1918-20), en 1920 la elstara hindeŭropikisto Debrunner akceptis vokon kiel ordinara profesoro pri klasika filologio kaj lingvistiko en la berna universitato. En 1925 li reiris al Germanio kiel ordinara profesoro en la universitato de Jena, kie li restis ĝis 1935. Sub la premo de la nacistisocialismo Debrunner revenis al Berno.

Cetere ankaŭ Ferdinand de Saussure (1872-1943) kelkajn jarojn faris siajn lingvistikajn studojn en Leipzig kaj Berlin ĉe famekonataj profesoroj

(1876-1880). En Leipzig en februaro 1880 li doktoriĝis (summa cum laude) pri la uzo de la absoluta genitivo en sanskrito.

Nelaste oni devas menciigi la svisdevenan lingviston Max Mangold (*1922). Ekde 1957 li laboris en la universitato de Sarlando en Saarbrücken kiel profesoro pri fonetiko kaj fonologio. Liaj konsideroj pri planlingvoj kaj Esperanto estas troveblaj en diversaj sciencaj studoj kaj apartenas al la klasika fakliteraturo pri la temo.

KCE, KELI, IKUE

En siaj gloraj tempoj, Kultura Centro Esperantista (KCE) en La Chaux-de-Fonds estis ŝate vizitataj ankaŭ de ne malmultaj germanaj esperantistoj. En 1991 la meritoj de KCE-direktoro Claude Gacond (*1931) estis agnoskitaj per la aljuĝo de la unua Esperanto-kulturpremio de FAME kaj de la urbo Aalen (Germanio) je la valoro de 10 000 germanaj markoj.

Okazintaj naciaj kaj internaciaj kristanaj Esperanto-aranĝoj, precipe eku-menaj, en Svislando estis partoprenataj ankaŭ de la germanaj aktivuloj Adolf Burkhardt (1929-2004), luterana pastoro, prezidanto de KELI inter 1961 kaj 1975 kaj denove de 1981 ĝis 2000, kaj de la katolika pastoro Bernhard Eichkorn (IKUE).

Ĉi tiu listo de svisaj-germanaj konektoj ne estas kompleta. Traesplorante la svisan enciklopedion oni trovos ankoraŭ aliajn, eble malpli atentokaptajn menciojn de tiaj konektoj, kiuj estas sendube tre interesaj. Tiu fakto ja pravas, ke multaj svisaj-germanaj interrilatoj ja okazis dum la paso de la tempo. Cetere multaj svisaj esperantistoj lernis Esperanton laŭ la lernolibroj de Wilhelm kaj Hans Wingen kaj daŭre uzadas la vortarojn de Erich-Dieter Krause, de kiu ĵus aperis la plej granda vortaro germana-Esperanto.

Svisa Enciklopedio Planlingva

La aktiva laboro de la movado por la disvastigo de neŭtrala universala lingvo (internacia planlingvo) en Svislando jam de kelka tempo atingis la duan jar-

centon. En tiu konscio fortiĝis la deziro resumi kaj bilanci la ĝisnunan agadon de tiu periodo, kies specifa kaj unika idea historio estis plena je eventoj, sukcesoj, kulminoj, sed ankaŭ problemoj kaj fiaskoj. La verko Universalaj Ling-

Konstruaĵo de la Urba Biblioteko en La Chaude-Fonds, kie lokiĝas CDELI.

voj en Svislando aŭ Svisa Enciklopedio Planlingva estis lanĉita kun la celo sisteme kolekti kaj prilabori faktojn kaj datojn el la historio de la planlingvaj movadoj en Svislando, antaŭ ĉio de Esperanto kiel ĝia plej grava reprezentanto, kaj disponigi ilin al la interesata publiko en formo de enciklopedio. Ĝiaj ĉefaj intencoj estas havigi al la esperantistoj, planlingvanoj kaj interlingvistoj, sciencan referenclibron, krei impresan pruvilon por demonstri la ekziston de la planlingva realeco en Svislando. Ĉar la libro reliefigas ankaŭ eventojn kun internacia signifo, ĝi estas leginda ankaŭ de alilandaj esperantistoj.

* Künzli, Andreas (2006): Universalaj Lingvoj en Svislando. Svisa Enciklopedio Planlingva. Schweizer Plansprachen-Lexikon. Encyclopédie suisse des langues planifiées. Enciclopedia svizzera delle lingue pianificate (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua). La Chaude-Fonds: SES (Svisa Esperanto-Societo) et CDELI (Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale), Bibliothèque de la Ville de La Chaude-Fonds. ISBN 2-9700425-2-5, 1129 S. (zahlreiche Illustrationen, z.T. farbig), Preis € 60.- (plus Versandkosten, ca. € 15.-)

Pliajn informojn pri la verko kaj la temo oni trovas sub www.planlingvoj.ch

Zusammenfassung auf Deutsch:

Die Schweiz stellt wohl aufgrund ihrer nationalen Eigenart, ihrer Multikulturalität und Mehrsprachigkeit ein ungewöhnliches Experimentierfeld, sozusagen ein 'Eldorado' für neutrale Universalsprachen aller Art wie Esperanto, Ido, Occidental und Interlingua dar. Mit seinem Dokumentationszentrum für Plansprachen ist die Stadtbibliothek von La Chaude-Fonds (CDELI) auf die Erforschung neutraler Universalsprachen spezialisiert.

Die Tätigkeit für die internationale Plansprachenbewegung in der Schweiz ist über hundert Jahre alt. In diesem Bewusstsein entstand das Bedürfnis, für diese lange Periode, die voller Ereignisse, Erfolge und Probleme war, Bilanz zu ziehen. Die Schweizerische Plansprachen-Enzyklopädie, die 2006 herauskam, ist die Frucht dieser konstanten Bemühungen.

Andreas Künzli beim Deutschen Esperanto-Kongress in Braunschweig.

Was hier stolz präsentiert wird, ist die erste Enzyklopädie der Geschichte der Plansprachenbewegung(en) der Schweiz von den Anfängen bis zur Gegenwart. Die meisten Zeitgenossen denken, dass es eine solche Geschichte, eine solche Bewegung gar nicht gibt. Mit dem vorliegenden Werk, das von dem Schweizer Interlinguisten und Esperantisten Andreas Künzli erstellt wurde, und das die Kurzbiographien von über 500 Personen und Persönlichkeiten der Schweizer Plansprachenbewegung erschließt, soll das Gegenteil dokumentiert und bewiesen werden.

Die Enzyklopädie, die in Esperanto abgefasst ist und 1129 Seiten umfasst,

enthält zahlreiche Einträge über wichtige Personen und Organisationen, sowie eine Chronologie und eine Bibliographie. Daneben sind auch Beiträge auf Deutsch, Französisch, Italienisch, Rätomanisch und Englisch, verfasst von namhaften Esperantologen, zu finden.

Es fehlte seit langem ein Nachschlagewerk, das umfassend über Personen Auskunft gibt, die in der Geschichte der Plansprachen eine maßgebliche Rolle gespielt haben und spielen. Diesem Mangel will dieses Buch abhelfen. Wir hoffen, dass unser umfangreiches Lexikon die persönlich-menschliche Dimension der Schweizer Plansprachenbewegung einprägsam zum Ausdruck bringen wird. Denn was die Plansprachenaktivisten in den vergangenen Jahrzehnten in ihrer Gesamtheit geleistet haben, ist eindrucklich und bedarf der besonderen Würdigung. Die Enzyklopädie erschien – wenn auch mit Verspätung – aus Anlass des 100-jährigen Jubiläums der Schweizerischen Esperanto-Gesellschaft (2003) und im Rahmen des 50-jährigen Bestehens des Centre de Documentation et d'Etude sur la Langue Internationale (CDELI) in La Chaude-Fonds.

Integriert in die Enzyklopädie ist eine umfassende Anthologie, die «klassische» Texte zum Plansprachendiskurs enthält, die von der Feder u.a. von Naville, Schwyzer, Cingria, Zamenhof, Hodler, Schrag, Frey, Bovet, Völkerbund, Gonzague de Reynold, Privat, Cornioley, Baur, Haas, Klaesi, Hamburger, Schild, Piron, stammen. Ein Esperanto-Französisch-Deutscher «Schlüssel» im Anhang des Werks dient Nicht-Esperantisten zum besseren Verständnis des Esperanto.

Weil das Werk auch Ereignisse von internationaler Bedeutung beleuchtet, ist es so nicht nur exklusiv für eine schweizerische Leserschaft von Interesse, sondern wird es auch für Esperantisten und Plansprachlern in anderen Ländern lesenswert.

Weitere Informationen zum Buch und zum Thema auf www.plansprachen.ch